die levend in Jezus' sterven, voelen dat hun behoudenis toestroomt.

En nu van die laatsten zeg ik u, dat ze uit den geweldigen storm der ziele, dat ze uit het dreunen van den donder zijns toorns zijn gekomen.

Zij zijn „*de door een onwider voortgedrevenen,*" en daarom worden zij *vertroost.*

KUYPER.

Amsterdam, 21 Januari.

In de kerk van Klundert heeft de Synodale Hierarchie opnieuw een proeve gegeven van den geest die haar bezielt.

Klundert is een talrijke gemeente, die van oudsher gehecht was aan de Gereformeerde Belijdenis. Ze is in het bezit van een Kerkeraad in haar geest en van een Bedienaar des Woords, die algemeen bemind is om zijns werks wille. Vergeleken met tal van Moderne en Irenische dorpen, bloeit het kerkelijk leven er dan ook ongemeen. Er komen in elke beurt te Klundert meer menschen in het kerkgebouw, dan vaak in vijf en meer Amsterdamsche beurten saâm.

In een land, waar gezond gedacht wierd, zou men dus vooral bij den geschokten maatschappelijken toestand zeggen: Laat vooral zulk een kerk stil en rustig begaan. Of de negentien heeren die in Den Haag dusgenaamd Synodaal saamkomen, over zulk een dorp zeggenschap hebben, doet er niet toe; maar wees om de goede zaak verheugd, dat het in de kerk van Klundert nog zoo uitnemend toegaat; uitnemend nu wel niet in volstrekten zin, maar dan toch in vergelijking met wat men op Moderne dorpen waarneemt in Groningen, in Noord-Holland en in Drente.

Maar zie, zulke gedachten des vredes kent de Synodale Hierarchie nu niet.

Die *kan* ze niet kennen.

Want het ophouden van haar eigen Synodale heerschappij is haar het hoogste goed; en naar dien maatstaf is een geestelijk geheel doode gemeente in Drente of Groningen, maar die stil onder het Synodale juk blijft, natuurlijk verre en zeer verre te verkiezen boven een kerk als die van Klundert, die wel kerkelijk zeer bloeit, maar tegen de Synode inwoelt.

Gelijk te Amsterdam allerlei soort van niets-geloovende, wild-spottende en onzedelijk-levende personen door de Synodale Hierarchie in het volle genot van hun kerkelijke rechten worden gelaten, omdat ze, hoe goddeloos en verhard van conscientie ook, toch dit één hebben, dat ze de Synode geen moeite aandoen; en daarentegen mannen als Ds. Van Son en Renier en Rutgers en Van Loon en Van Schelven, en wie al niet, hoe ook overigens onberispelijk, alleen omdat ze tegen de Synode zijn in de kerk van Christus eerloos worden verklaard; evenzoo openbaart de geest van de Synodale Hierarchie zich allerwegen.

Ook van de Klundert vernemen de Classicale Officieren van Justitie zoo niet, dat er iets tegen de Diana der Efezeren broeit, of ijlings begeven ze zich in het hoog beset hunner inquisitoriale waardigheid naar dit stille dorp; ontbieden den predikant zelfs per telegraaf om onverwijld over te komen; zetten zich in de kerkeraadskamer neder, alsof die hun verpacht was; leggen aan den Kerkeraad allerlei vragen voor, die niet te pas kwamen; en toen de Kerkeraad aan deze Officieren van de Kerkelijke Justitie het recht betwistte om deze vragen ook maar te stellen, ontzagen ze niets, maar tastten onmiddellijk door, en ook hier was het weer: provisioneele schorsing, ingaande Zondagmiddag te twaalf uur.

Van den preekstoel af heeft Ds. Veelo deze pas aangekomen banbul toen voorgelezen, en aan zijn gemeente gevraagd, hoe het nu moest, want dat men om 2 uur reeds voor de vraag stond, of men in den dienst des Heeren blijvend, middagkerk zou houden, of wel voor de Synode bukkend, het volk buiten de kerk zou sluiten.

En toen was het, met uitzondering van één enkel man, één vragen, om stil in den dienst des Heeren door te gaan.

En zoo is dan ook geschied.

Men wierp het juk af.

Men hield toch kerk.

Er wierd geloofd, gebeden en gedankt. De naam des Heeren wierd groot gemaakt.

En heel de bevolking verkeerde onder den diepen indruk, dat een Synodale macht die zoo woedt en raast, geen macht ten zegen in Christus' kerk meer zijn kan.

Het Congres dat de vorige week te Amsterdam gehouden wierd heeft boven verwachting beantwoord aan het doel waartoe men het saâmriep.

Het ondernemen was hachlijk.

Midden in den winter, alleen voor kerkelijke aangelegenheden, tot van onze verst afgelegen grenzen de broederen naar de hoofdstad saâm te roepen, was altoos eenigszins gewaagd; en het zou dan ook in het minst niets tegen de deugdelijkheid en het ernstig karakter van onze zaak bewezen hebben, bijaldien een te schrale opkomst afdoening van zaken verhinderd had.

Nu echter, nu deze zoo begrijpelijke vreeze zoo volkomen beschaamd wierd en de toevloed grooter was dan nog ooit in deze landen een Kerkelijke Conferentie van dien aard saâmbracht, nu toont deze talrijke en hartelijke deelneming, hoe diep de jongste gebeurtenissen de gemoederen schokten.

Ook geldelijk toch vielen hier offers te brengen.

De saâmgekomenen waren niet de „vele rijken en edelen", maar meest uit Prins Willems „kleyne luyden", voor wie de reiskosten uit Groningen, Dokkum *vice versa* waarlijk niet onverschillig zijn.

Doch letterlijk niets heeft de bezielden onder de broederen kunnen weerhouden.

Schier uit alle oorden kwamen ze, en ze kwamen er met den ernst van het oogenblik op het gelaat en met in hun trekken iets van die vastberadenheid, die het »tot hiertoe en niet verder" op de lippen brengt.

En wat vooral waarde leent aan deze talrijke opkomst was het feit, dat zorg was gedragen, om niet uit de hoofdstad zelve en den naasten omtrek het zwaarste contingent te zien opkomen, maar de onderscheidene deelen des lands te representeeren.

En representatie was er dan ook werkelijk. Iets dat het best uitkwam in de Classicale Sectiën, toen ieder in zijn eigen tente ging, en zelfs de Classis van Dokkum nog 50 leden telde.

Een verrassend teeken was ook de algemeene offervaardigheid.

Zulk een Congres kost aan drukwerk, adverteeren, lokaalhuur en wat dies meer zij enorm. Veel onder de twee duizend gulden blijven de kosten waarschijnlijk niet. En toch zonder eene enkele gift boven de *f* 100 is er toch zooveel ingekomen, dat deze hooge kosten gedekt zullen zijn.

Maar wat vooral een succes mag heeten, is de nu gebleken mogelijkheid, om eens rustig vier dagen lang met honderden personen in sectiën saam te werken.

Voor een vergadering als deze, meest uit ongeletterde personen bestaande, was zulks nog nooit beproefd.

Dusver had men zich nog altoos bepaald tot vergaderingen van één enkelen dag, dat men 's morgens kwam en 's avonds ging en den tijd miste voor kalm beraad en bezadigd overleg.

Om den ernst der zaak was het *Comité* daarom ditmaal van deze gewoonte afgeweken, en had een saamkomen voor vier dagen gevraagd.

Zoo kwam er ruimte van tijd, zoo kon er rust in de gemoederen zijn, zoo kon de gansche zaak van alle zijden en in haar onderdeelen bezien; zoo kon er worden gewerkt.

En zoo is het dan ook geschied, en dankbaar, ja, met een gevoel van volkomen voldaanheid, mag worden erkend, dat deze proefneming met sectie-arbeid uitnemend geslaagd is.

Er heerschte in die sectiën een zeldzame opgewektheid; een warme belangstelling; ieder voelde er zich thuis.

Er daagde in die sectiën licht; men zag er vaste lijnen trekken; men kreeg er een indruk door van het geheel van onze taak.

Vandaar dan ook, dat alle overspanning uitbleef, en bezadigdheid bij de besluiten voorzat.

Men had geen haast; er heerschte geen koortsachtige drift; een beset heerschte, dat men een werk begon, waarin nog tien jaren te arbeiden viel, en waarvoor de grondslagen breed en diep moesten gelegd worden.

Van de Irenischen is bijna niet gerept. Niet één hard woord liet men te hunnen laste verluiden.

Principieel stond men tegenover de Hierarchie gekant, maar haar priesterlijke hoogwaardigheidsbekleeders liet men ongemoeid en onbesproken.

Aller doel en streven was, om maar het juk af te werpen, en daarmee de kwade macht weg te nemen, die nu al deze jaren zooveel broeders verdeeld had, zoo vele hoofden warm en harten koud had gemaakt en de Dienaren des Woords van de gemeente had gescheiden.

En brengt al de aard der zaak mee, dat men niet al wat op dit Congres verhandeld wierd, aan de groote klok kan hangen, toch zal, naar we vernemen, zooveel er van algemeen worden gemaakt, dat de macht van het woord ook langs dezen weg naar buiten werken kan.

Het Synodaal Convent, waarvoor het Congres het bestek moest afbakenen, zal door de kerk van Voorthuizen tegen den 28sten Juni e. k. naar Rotterdam worden saamgeroepen.

De bedoeling is op dit Convent niet slechts de reeds ontkomene kerken, maar alle Classes door heel het land te doen vertegenwoordigen.

Immers dit blijft hoofdzaak, dat men ons niet een groepje apart doeme, maar dat we slechts de voorhoede blijven van alle Gereformeerde kerken achter ons aan.

De Referaten van het Congres zijn in druk verschenen, opdat een ieder oordeelen kan, op wat grondslag ons Congres stond.

Die grondslag lag reeds aangeduid in deze formule van het onderteekeningsbiljet: „De ondergeteekende, lid van de Ned. Herv. (Geref.) kerk te . . . . verklaart, dat ook hij de afwerping van het juk der Synodale Hierarchie voor plichtmatig houdt, voor een ieder die het Koningschap van Jezus in zijn kerk wil eeren"; lag reeds iets breeder geteekend in de drie Resolutiën, die we een vorig maal afdrukten; maar wierd toch eerst ten volle uitgewerkt in de drie Referaten.

Ze verschenen bij den heer J. A. Wormser onder den titel van: *Het juk der tweede Hierarchie*, en leidden er toe, om de drie Resolutiën bijna zonder discussie te doen aannemen.

Alleen Dr. Van den Bergh diende op de derde Resolutie dit amendement in, om achter de woorden: „een oogenblik weerhielden om met Rome te breken", het volgende toe te voegen:

„Ja dat juist de belofte bij de bevestiging door kerkeraadsleden voor Christus en zijne gemeente afgelegd, om alle leeringen in strijd met Gods Woord te verwerpen en in de kerkregeering naar Gods Woord te handelen, hen verplicht om met de Synodale Organisatie te breken;"

welk amendement door het Bureau wierd overgenomen.

Discussie was hier dan ook niet aan de orde. Er kon toch geen sprake van zijn dat elk der 1500 opgekomenen geacht wierd, zich hoofdelijk voor elk woord en elke uitdrukking in deze drie Referaten aansprakelijk te stellen.

Zoo iets kan nooit en *kon* ook hier niet.

Slechts sprak men in de stilzwijgende aanneming dezer Resolutiën uit, dat men „im grossen und ganzen", zooals onze Duitsche naburen zeggen, in deze Referaten vond uitgesproken, wat leefde in aller hart en op aller tong zweefde.

Niet om een breedvoerig debat over den grondslag was het dus te doen.

Had men dat verlangd en dus ook de half- en kwart-Synodalen binnengelaten, dan ware het Congres in een Babylonische spraakverwarring ondergegaan, en was heel het doel van het saamkomen gemist.

Van tact en beleid gaf een vergadering van zoo vele broeders dan ook blijk, door bij eenparig aangenomen motie ditmaal alle doelloos geredekavel af te snijden.

Saamgekomen om iets uit te richten, wilde men niet in een keuvelend gezelschap ondergaan. En hier deed men wijs aan.

Slechts een kort citaat uit elk der drie Referaten kan hier een plaats vinden.

Uit het Referaat van Dr. Rutgers kiezen we daartoe deze zinsneden:

Wat toch is het eigenlijk wezen der hierarchie, om het even in welken vorm zij zich voordoet?

Inderdaad is zij niet anders dan een overbrengen op de Kerk van hetgeen in den Staat Gods ordinantie is. Met haar is het dienen, dat de Heere voor zijne Kerk verordend had, omgezet in een heerschen, gelijk alleen op Staatgebied plaats heeft. Door haar heeft het oude heidensche Rome in een anderen vorm zijn lievelingsdenkbeeld weêr verwezenlijkt. In haar heeft de wereld, die de Kerk was binnengedrongen, die Kerk aan zichzelve gelijkvormig gemaakt.

Juist die wereldgelijkvormigheid is haar eigenlijk beginsel. Daaruit verklaart zich, dat de wereld en de Overheid, als zij op haar eigen gebied maar worden lastig gevallen, altijd zoo bereid zijn om met de hiërarchie in verbond te treden. Daaruit verklaart zich, dat zij vaak gesteund wordt ook door hen, die aan alle geloof vijandig zijn, zelfs door hen die zich bij uitnemendheid anti-clericaal noemen. En daaruit verklaart zich, dat men dan zoo gaarne spreekt van kerkelijke overheden, ja zelfs op de kerkbesturen toepast wat ons in de Schrift met betrekking tot de Overheid wordt gezegd, ook al is die toepassing blijkbaar de ongerijmdheid zelve.

Maar daaruit verklaart zich dan ook de verderfelijke werking, die van alle hierarchie onafscheidelijk is.

Door haar krijgt de Kerk allengs meer een wereldsch karakter; onbekwaam om aan hare roeping in het midden der wereld te beantwoorden; schijnbaar nog wel sterk door haar zielental, maar in waarheid beroofd van alle geestelijke kracht.

Door haar wordt de Kerk als het ware opgelost in haar hoogste ambtsdragers; in die mate zelfs, dat zij dan geacht wordt te staan of te vallen, naar gelang die hoogwaardigheidsbekleeders het gezag, dat zij zich hebben aangematigd, behouden of verliezen. En daarvan is dan weer het gevolg, dat bij de geloovigen het beseft van hun rechten en plichten al zwakker wordt; dat de gemeente in haar geheel ter prooi wordt óf aan sectarisme, óf aan ongeloof, óf aan geestelijke verstomping; en dat de ambtdragers zelven, als zij ongemut worden voor hun zoo ontwettig gezag, letterlijk voor niets meer terugdeinzen, en de toevlucht nemen tot middelen, die op Staatsgebied zelfs een schrikbewind zich nauwelijks veroorloven zou.

En, om op dat alles als het ware de kroon te zetten, door die hierarchie worden zij, die dienaars zijn moesten, tot heerschers gemaakt; 't geen natuurlijk meebrengt, dat dan Gods Woord voor menscheninzettingen wordt ter zijde gesteld; dat de Koning der Kerk als zoodanig verloochend wordt, opdat menschen zijne plaats zouden kunnen innemen; dat metterdaad aan de gansche Kerk wordt opgelegd, om zich voor diens plaatsvervanger te buigen; en dat zulke gehoorzaamheid ten slotte wordt tot het eenig geloofsartikel, dat niet mag betwijfeld worden, en tot het eenig wetsartikel, dat altijd en onvoorwaardelijk bindt.

Evenzoo uit dat van Jhr. Mr. De Savornin Lohman dit:

Nadat alzoo, door wapengeweld, politiedwang en inlegering, uitgedreven was wie tegen het opgedrongen Kerkbestuur zich openlijk durfde verzetten, heerschte er eenigen tijd eene doodelijke stilte. Zelfs deze broedervervolging opende, ook aan de broederen zelven, de oogen nog niet. Zoo kon het dengene, die alleen de oppervlakte bezag, toeschijnen dat, nu althans, de nieuwe organisatie door heel de Kerk stilzwijgend was aanvaard, en het Opperbestuur als hoogste macht in de Kerk was erkend. Immers bijkans al wat naam had en aanzienlijk was zweeg van lieverlede stil; wie nog tegensprak, werd, zoodra zijn woord zich in eenige daad openbaarde, verwijderd. Waarom zou men trouwens ook acht slaan op dat betrekkelijk klein aantal geringen naar de wereld, in een gemeenschap waarin de wereld den boventoon voerde! Zoo vond zelfs bij ons hoogste rechtscollege de valsche overlevering van eene »aanneming door de Kerk met woord en daad" ingang, eene overlevering ergerlijk en beschamend voor het volk des Heeren, maar verklaarbaar, wanneer men zich in de geschiedenis dier dagen verplaatst.

Voortaan schikten velen zich onder het juk, licht te dragen, zoolang men zich van het recht des Heeren op zijne Kerk niet bewust is. Aan de zoodanigen maakte het Bestuur alles gemaklijk. Inzonderheid voor wie van de belijdenis afweek koesterde men steeds eene bijzondere bezorgdheid. Wel waren er sommigen die, zelfs in uitermate welsprekende woorden, hun verontwaardiging uitspraken. Wel ontsnapte dan deze, dan gene uit het over de Kerk gespannen net. Maar de Kerk als geheel miste de geloofskracht om het af te werpen. Al hebben — met vreugde en dankbaarheid zij het herdacht — nu en dan, doch geheel buiten eenig gemeentelijk of kerkelijk verband, vele belijders des Heeren tot de uitbreiding van Gods Koninkrijk medegewerkt, bij de Kerk zelve ontwaakte het beset harer roeping niet. Wanneer de Zone Gods, gelijk aan de Klein-Aziatische gemeenten, ook aan die in ons land een brief had doen schrijven, wat zou Hij bij elke derzelve op het telkens terugkeerend »Ik weet uwe werken" hebben moeten doen volgen? Van welke Kerk, van welken Kerkeraad ging eenige geestelijke kracht uit?

En eindelijk uit dat van Dr. Kuyper dit brokstuk:

Om te concludeeren M. H., er blijkt alzoo uit het gansch verloop van dezen strijd, dat door het Amsterdamsch Conflict eindelijk in vlam schoot al de brandstof, die jaren lang beiderzijds was opgehoopt. Dat de worsteling, waartoe dit conflict aanleiding gaf, *het* hoofdtreffen was, dat nog wel door schermutseling of belegering van afgelegen vestingen, maar niet meer door een beslissenden veldslag kan gevolgd worden. Dat het geding tusschen de Hierarchie en het Koningschap van Jezus thans zoo principieel mogelijk, op het drieledig stuk: van Kerk*belijdenis* en Kerk*bestuur* en Kerk*beheer* tegelijk, is uitgestreden. En dat er, nu elke mogelijkheid beproefd en alle weg afgeloopen en ieder middel uitgeput is, en de Hierarchie het toch ten slotte aandorst, om, al haar sluimerende boosheid wakker roepend, wie voor Koning Jezus ijverde uit te stooten, *opdat zij heerschen mocht,* — dat er thans, zeg ik, na dit alles, aan de Gereformeerde Kerken en Ambtdragers en Geloovigen niet anders overblijft dan om met de hulpe Gods en in de kracht des Heeren HEEREN met één moedigen ruk het juk af te werpen, waaronder deze Hierarchie ons tot hiertoe had gekromd.

Had de Kerkeraad het hoofd voor de Synode, insteê van de knie voor Koning Jezus willen buigen, met eere zou de Hierarchie ons gekroond hebben. En wie onzer nu nog door een gang naar dit Synodaal Canossa den gang naar Golgotha ontwennen kon, vond morgen zijn gratie en pardon en absolutie gereed. Maar omdat onze Koning in onze conscientie heerschte, en, door dien prikkel aangevuurd, een iegelijk onzer riep: »*Liever afgezet en ontzet en er uitgezet, dan Hem te verloochenen!*" daârom is de verbolgenheid dezer machtigen dan nu ook in woede tegen ons uitgebroken. En daarom en daarom alleen heeft men niet gerust eer men ons door een gerechtelijken moord, naar men zich inbeeldde, ontwapend had.

En nu deze exceptioneele verbolgenheid te onswaarts gepaard ging met een alles duldende inschikkelijkheid tegenover de Loochenaars der Christelijke mysteriën; zoo zelfs dat de man, die als hoofd en hoogepriester dezer Hierarchie de Synode voorzat, een erkend verwerwerper van de Godheid onzes Heeren was; nu steekt dit sparen van wie *Christus* naar de kroon stak, zoo scherp af tegenover dit woeden tegen hen, die de hoogheid *der Synode* trotseerden, dat de aard, de natuur en het verborgen bedoelen van deze tweede Hierarchie thans voor niemand meer een geheim is.

Daarom *sprak* Elout van Soeterwoude dan nu ook, en maande ons in hem heel de oude garde uit schooover dagen. En daarom *brak* de Kerkeraad van Amsterdam, door die van Voorthuizen en de hunne voorgegaan, en Gode zij dank, nu reeds door den Kerkeraad van Rotterdam gevolgd, thans voor aller oog en oor en voor immer met deze diep-zondige, Chistustartende macht. En daarom eindelijk riepen we in Congres onze broederen herwaarts, ten einde deze klare overtuiging, dat het voor een kussen onder het juk, opdat de schouder niet stuk ga, nu voor altoos te laat en alleen in afwerping van zoo heilloos juk nog redding is, derwijs in de harten te prenten, dat eerlang al onze Kerken naar heur Koning teruggaan en over 's menschen ijdel geklap in ons midden weer het Woord van *onzen* God triomfeere.

Zoo en niet anders is het ook door onze vaderen in de eeuw der Hervorming begrepen. Nog veel sterker dan onder ons zag men destijds met benepenheid der ziele tegen elke verbreking der Kerkelijke eenheid op, en tientallen van jaren lang had men ook toentertijd allerlei zachter geneesmiddelen beproefd, of men aan hoofd en leden Christus' Kerk zuiveren mocht. Maar het bleek ook destijds altegader krachtsverspilling; een wieden van onkruid, dat altoos weer opschoot; een graven in een zandbodem, die altoos weer wegschoof; een Sisyphus-arbeid verkwist aan den altoos weer neerrollenden steen. En daarom *kon* dit niet langer duren dan tot aan Luthers ontzettend Conflict. Want toen ook in dit toenmalig hoofdtreffen de destijds *pauselijke* Hierarchie eenmaal positie gekozen, en haar opzet, om tot elken prijs door te gaan, principieel geopenbaard had, liet van die ure af al Gods trouwe volk de hope op haar bekeering varen, en wierp met eenstemmigen gemoede haar onheilig juk af.

Het is alzoo geen nieuwe zaak, waaraan we toe zijn, Mannenbroeders, maar een pijnlijk stuk, waarvoor ook onze vaderen gestaan hebben; en juist daarom kan thans met zoo stellige verzekerdheid uitgesproken, wat Gods Woord ten deze én van de Opzieners én van de Geloovigen onder ons eischt.

Toch dient naar de Referaten zelven verwezen.

Het eerste zegt, waarom de Hierarchie in beginsel niet deugt. Het tweede, door wat schuld ze opkwam. Het derde, dat de ure voor de afwerping van haar juk sloeg.

Met blijdschap mag geconstateerd, dat het beset van geestelijke saâmhoorigheid zich zelden zoo sterk als thans onder de Gereformeerden in ons land gevoelen deed.

Het *kaste*-leven behaagt en voldoet niet meer.

Men heeft genoeg en te over van dit hokken in kring bij kring, en begint weer smaak te krijgen in dien breederen grondslag die voor alle kerkelijke eenheid zoo vanzelf en zoo natuurlijk geboden ligt in de gemeenschapppelijke belijdenis.

Wie één in het belijden zijn mogen niet gescheiden leven, dan voor zoover plaatselijke afstand of stoffelijke aangelegenheid hiertoe noodzaakt.

Vandaar dat men thans mannen tot elkander ziet komen, die vroeger nimmer elkanders aangezicht zagen, en het nu vrijuit bekennen, dat alleen de Synodale Hierarchie tot dusver scheiding had gemaakt tusschen zonen van hetzelfde huis.

Vooral van de zijde der gescheidene broederen ontmoet men thans zeer hartelijke waardeering.

Niet van allen; dit spreekt vanzelf; aan den buitenzoom van hun kerkelijk leven wandelen zelfs nog enkele sombere figuren van verdachte zielsuiting om. Maar als geheel genomen gaat bij deze groep van het volk des Heeren, de liefde voor de stamverwante belijders boven de prikkelbaarheden, die elke eigen huishouding met zich brengt.

Ook docent Wielenga gaf van deze uitnemende gezindheid weer blijk in zijn jongste rectorale oratie, die natuurlijk wel een pleidooi (hoe kan het anders) voor eigen standpunt was, maar wat de kern der zaak aangaat beslist en kloek, en even mild als ruim, op hereeniging van alle Gereformeerde belijders aandringt.

Over de vraag, door hem opgeworpen, of de historische naam van *dolerende* wel juist door ons is toegepast, zullen we dan ook geen water troebel maken.

Die toepassing wierd sinds 16 December een feit; en tot de in het leven roeping van dit feit, is niet ondoordacht en niet zonder advies van ten deze kundige mannen besloten.

Natuurlijk niet in dien zin, dat hiermee een houding wierd aangenomen die nu als twee droppelen water geleek op de houding van onze vaderen in de 17e eeuw; maar zoo dat toen en nu gehandeld wierd naar den eisch van hetzelfde zedelijk beginsel.

Ook de heer Wielenga weet zeer wel, hoe alle reformatoren er steeds nadruk op leggen, dat de Hervorming der 16e eeuw niets anders bedoelde dan om de gesteldheid der Apostolische kerk als model te kiezen; en hij zal ook weten, hoe de bisschoppen ook destijds, en stellig met nog meer recht, hen gedurig aanvielen op de *historische* ongelijkheid van beide toestanden.

Toch sloeg dit onze reformatoren niet uit het veld.

Dat er onderscheid van tijden en toestanden was wisten ze ook wel; maar ze weigerden volstandelijk daarom de eenheid van geestelijke gedraging voorbij te zien, die in beide evolutiën van het kerkelijk leven lag.

Laat ons over woorden dus niet twisten.

Tusschen het standpunt door de gescheidenen, niet in 1834, maar later ingenomen, en het standpunt, waarop wij staan, ligt buiten kijf een verschil van inzicht.

Zij hadden op den kerkelijken toestand een ander oog dan wij, en bewogen zich daarom op andere wijze.

Maar tegenover dit niet te miskennen verschil, dat men over en weer eerbiedigen moet, en boven dit verschil staat een zoo bijna volstrekte eenheid in belijdenis en Kerkenorde, dat het noch wijs noch geestelijk ware, te veel te recrimineeren over het verleden.

Slechts op één punt dient blijvend de aandacht gevestigd, en dat is op het Statuut of Reglement dat in 1869/'70 door de Christelijke Gereformeerde kerken naast de Kerkenorde geplaatst is, en waarin men niet met een inzicht, maar met een rechtsband te doen heeft.

Nu echter almeer blijkt, dat de meeste tolken onder de gescheiden broederen, hier zoo weinig aan hechten, dat ze eigenlijk zelfs beweren, dat die band niet bestaat, nu mag de hope gekoesterd, dat men aan geen hereeniging der broederen in den weg zal treden ter wille van iets, waaraan men zelf schier alle waarde ontzegt.

Naar den eisch der Gereformeerde beginselen mag er geen kerk als instituut naast of boven de onderscheidene plaatselijke kerken bestaan. Wanneer noch de Synode, noch de Classes vergaderd zijn, kan de Overheid dus met geen alle kerken omvattend genootschap iets uitstaande hebben. En geheel op den goeden weg zal men dus dan eerst wandelen, als dit Statuut er „weer afgaat; naast de Kerkenorde geen reglement langer gelding hebbe; en elke plaatselijke kerk voor wat haar stoffelijke belangen aangaat, zonder eenige tusschenkomst van derden, uit eigen hoofde, en niet als behoorende tot een soort algemeen genootschap en deel daarvan, burgerrechtelijk door den Staat bevoegd worde verklaard volgens art. 1 van de wet van '53.

Zeiden nu de gescheiden broederen: „Neen, zoo moet het niet. Het moet juist één genootschap met deelen zijn", dan ware er voor strijd aanleiding en oorzaak.

Nu daarentegen én zij én wij saâm zeggen: „Zóó moet het"; en al ons verschil hierover loopt, dat zij oordeelen: „Eigenlijk bedoelt ook ons Statuut het zoo", terwijl o. i. dit Statuut aan dien eenig goeden toestand, hoe weinig merkbaar dan ook, in den weg staat, nu kan er o. i. zelfs geen sprake zijn van een struikelblok.

Er is hoogstens sprake van een onverschillig steentje, dat men straks, door liefde voor den broeder gedrongen, met de zool van zijn schoen opzij schuift.

Een alleszins juiste opmerking is door Dr. Hoedemaker in zijn jongste brochure gemaakt.

Hij wijst er namelijk op, dat de Nederduitsche Hervormde kerken niet zelven als valsche kerken mogen worden beschouwd, omdat ze rechtens nog altoos staan op de basis van de Drie Formulieren van eenigheid en nog niet met het valsche kerkbestuur zijn vereenzelvigd.

Ook onzerzijds wezen we telkens en telkens op dit onderscheid, opdat men toch nimmer onze kerken en heur kerkbestuur mocht verwarren; en Dr. Hoedemaker deed ons een goeden dienst door deze notabele waarheid ook eens in dezen klaren vorm uit te drukken.

Mits, en dit voege men er in gedachte aan toe, mits men maar wel in het oog houde, dat sommige kerken metterdaad reeds een heel eind op weg zijn, om het tot zulk een vereenzelviging met dit val-